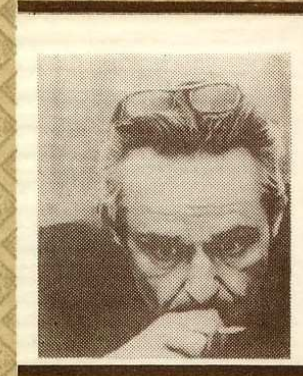

90 kap.

ĒVALDS ILJENKOVS

MĀCIETIES
DOMĀT
KOPŠ
JAUNĪBAS

Ēvalds Iljenkovs (1924—1979) ir viens no ievērojamākajiem padomju filozofiem. Beidzis MVU filozofijas fakultāti un aspirantūru. 1953. gadā aizstāv kandidāta disertāciju par dialektikas problēmām K. Marкса darbā «Par politiskās ekonomijas kritiku». Līdz mūža beigām strādā ZA Filozofijas institūtā. 1965. gadā par pētījumiem dialektikā viņam piešķir N. Cerniņevska prēmiju. 1968. gadā iegūst doktora grādu par pētījumu, kurā aplūko domasanas dabu. Galvenie darbi: «Abstraktā un konkrētā dialektika K. Marкса «Kapitālā»» (1960), «Par elkiem un ideāliem» (1968), «Dialektiskā loģika» (1974), desmitiem rakstu kolektīvos krājumos un periodikā (ne tikai zinātniskajā).

«AVOTS»

NO TULKOTĀJA

E. Iljenkova jaunība sakrīt ar tiem gadiem, kad «filozofiskas fineses izsauca smaidu» (šeit un turpmāk citēts M. Lifšics¹), — personības kults, karš, studiju pārtraukšana, artilēristu skola, ceļš līdz Berlīnei. «Attiecībā pret tā laika ortodoksijas niknajiem veicinātājiem viņš bija «autsaiders», aizdomīgs mežonis un vienpatis, kura oriģinalitāte bija pievēršanās marksisma klasikai.» Tajā Iljenkovs redzēja nevis jaunu korānu, bet meklējošas domas gaitu, kam punktu nepieliek arī pati izcilākā personība.

Iljenkovs kritizēja ne tikai atklāti ideālistiskas mācības, bet arī tos materiālisma pārstāvjus, kuri ar savu atviegloto pieeju svarīgākajiem filozofijas jautājumiem gluži nemanot noslidēja visprimitīvākā ideālisma pozīcijās. Savā nozīmīgākajā darbā «Ideālais kā dialektiska parādība» (tā pirmvariants ir «Filozofijas enciklopēdijā») Iljenkovs, turpinot Platona—Hēgeļa—Marksa līniju «idealitātes» izpratnē un jo īpaši balstoties uz preces vērtības formas analīzi «Kapitālā», padziļināja ideālā koncepciju. Tā nebija vienīgi Marksa un Ļeņina domu apkošana. Būdams aktīvs līdzdalībnieks A. Meščerjakova eksperimentos ar aklajiem kurlmēmajiem bērniem un vispārinādams to rezultātus, viņš ieguva jaunas atziņas par ideālā un materiālā izpausmēm personības attīstībā (sk. rakstu «Mācieties domāt kopš jaunības»). Protams, Iljenkovs nav teicis pēdējo vārdu šajā problēmā, taču viņš norāda ceļu, kas ved uz priekšu. Bez pareizas ideālā izpratnes nevar būt pat runas par jebkuru sabiedrisko procesu adekvātu apjēgšanu.

Pildot V. I. Ļeņina novēlējumus, E. Iljenkovs ir daudz darījis dialektikas pamatkategoriju, metožu izstrādāšanā, tās vēstures pētīšanā. Lai novērstu atkārtošanos, šī krājuma nodaļā «Dialektiskā loģika» visi raksti ņemti no viena avota. Papildus der iepazīties ar viņa rakstiem «Filozofijas enciklopēdijā» — «Abstrakcija», «Istenība», «Mijiedarbība», «Kapitāla» loģika», «Kvantitāte», «Singulārais», «Substance» u. c.

Iljenkovs novēršas no tāda filozofijas modeļa, kurš tai tikai atvēl masās popularizēt tēzes, kas izteiktas pirms, ārpus un neatkarīgi no zinātniskās filozofijas kritiskās darbības. Jo, gadījumā ja dialektiku pārvērš «... par iepriekš pieņemtas (norādītas) tēzes vienkāršu pierādīšanas līdzekli, tā kļūst par sofistiku, kura tikai ārēji ir līdzīga dialektikai...» (E. Iljenkovs). Viņš labi saprata, ka loģikas kategoriju sistēmas radīšana nav viena cilvēka darbs. Un attīstībā esošas domāšanas Loģika ir tikai darba pirmais posms, kam jāseko tās realizācijai

konkrētos zinātniskos pētījumos — risinot konkrētas problēmas un pārmainot sabiedrību. *Pareizi* saprasta dialektiskā loģika nav tikai attīstības teorētiskās attēlošanas loģika, bet arī pasaules revolucionārās pārveidošanas loģika.

«Filozofi pasauli ir tikai dažādi *izskaidrojuši*, bet uzdevums ir to *pārveidot*.» No šī Marksa aforisma gan neizriet, ka filozofi nemaz neizmaina pasauli. Ja domātāju izstrādātās kategorijas un metodes tiek aktīvi apgūtas un tās pārgroza cilvēka domāšanu, tad tam galarezultātā ir pat lielāka nozīme nekā jaunai mašīnai materiālajā ražošanā. Un sabiedrības pārveidošanas, progresa galvenais produkts un mērs nav nedz mašīnas, nedz zinātne, nedz visu ražošanas līdzekļu lietiskā masa, bet cilvēks kā dotību, iespēju kopums. Sabiedrības komunistisku pārveidošanu veiks tikai domājoši cilvēki, kuri apzinās, ka pat vispareizākā teorija atdzīvojas vienīgi tad, kad masas to prot lietot katrā atsevišķā gadījumā.

Iljenkovs nenodarbojās ar gatavas nākotnes sabiedrības konstruēšanu, toties lielu uzmanību veltīja to uzskatu kritikai, kuri objektīvi ir pretrunā ar pacelšanos kvalitatīvi augstākā pakāpē. Viņš vērsās gan pret tiem mūsdienīgās tumsības aizstāvjiem, kas noveļ atbildību par savu neprasmī un negribēšanu uz bezpersonisko «vidi» vai gēniem, gan arī pret tiem «stratēģiem», kuri «kopīgās lietas» labā gatavi upurēt «atsevišķu» (citu) cilvēku, tā pārvēršot «kopīgo lietu» par savu — egoistisko. Bet kopīgs pasākums, vispārējais, piemēram, komunisms, nav sasniedzams, visus atsevišķos atsulojot, novienādojot vai pat ignorējot atbilstoši «kopīgajām» interesēm, bet katru singulāro paceļot vispārējā līmenī, pārvēršot to par sevišķu, patiesi oriģinālu vispārējā pārstāvi.

Iljenkovs neieredzēja karjeristus, pielīdējus, frāžu pingponga cienītājus, jo īpaši — «notariāli apstiprinātus marksistus», kuri darbā sludina ētiku, bet brīvajā laikā «lūr uz ēģiptiešu gaļas podiem». Tieši viņi ir «populārā» (tautai domātā) marksisma izplatītāji. Iljenkovs pierādīja, ka tāds «atvieglināts marksisms» ir tuvs radinieks visrupjākajam ideālismam, sava veida ateistiskā melnsvārcība, kas ne tikai apgādā jaunatni ar domāšanas krukļiem (un pēc tam brīnās, ka jaunie neprot stāvēt uz savām kājām), bet arī rada jaunu elku pielūdžējus, kuri ir gan gatavi maršēt «uz priekšu», bet tikai Gudro Mašīnu, Nekļūdīgās Zinātnes vai Visaptverošo Paragrāfu vadībā.

Iljenkovs nekad nav tiecies pēc viszinības, sarežģītas terminoloģijas. Padarīt skaidru un saprotamu vissarežģītāko problēmu un tad iesaistīt tās risināšanā arī lasītāju — lūk, viņa izklāsta metode. Bet apbērt lasītāju ar nezin kur iegūtām tēzēm, secinājumiem, klasifikācijām, citātu lavinām ir tādu filozofu cienīgi, kuri, atklāti sakot, nemaz īsti nesaprot, kā pie visa tā nonākuši, vēl jo vairāk — kāpēc.

Iljenkovs ir pierādījis «domu nezūdamības likumam». Savu priekšgājēju darbos viņš redzēja ne tikai atbildes, bet arī jautājumus. Un vispirms pašu galveno jautājumu — «kāpēc?». Tas jānerauga katram cilvēkam, kas savu darbu veic apzināti, nevis tikai ārēju apstākļu — sava ķermeņa organisko sajūtu vai dienesta instrukciju — spiests. Bez šī «kāpēc?» visa dzīve ir tikai slidēšana pa virspusi, visa dzīves «gudrība» — tikai māka veikt slalomu starp daudziem «kā?»,

«kur?», «kad?», starp dažādām dzīves pazīmēm. Taču pazīmes nav pati dzīve, tāpat kā maizes smarža nevar aizstāt maizi. «Kāpēc?» ir domājoša attieksme, un tāpēc tā ir arī filozofijas svarīgākā noteiksme, bez kuras tā pārtop intelektuālajā parazitismā, kas dižojas ar daudzvārdību. Bet «visfilozofiskākie» vārdi bez patiesi cilvēciskiem jautājumiem — Kas mēs esam? Kurp un kāpēc mēs traucamies? Kādiem mums jābūt? — ir tikai reālās pasaules ēnu šovs dogmatisma važu salkalto Filozofijas gūstekņu acu priekšā.

«Kāpēc?» un «kā?» ir robežšķirtne starp īstu cilvēku un tā pazīmju sakopojumu atsevišķā individā, starp *pārkārtošanos* un *iekārtošanos*, *apgūšanu* un *iegūšanu*, starp patstāvīgas un atbildīgas būtnes reflektējošu *pašnateikšanos* un amorfi glēvu *pašatteikšanos*, lai sabiedriskā procesa pirmgrūdienu tiesības (un atbildību par to, kas veidojas) noveltu uz kādu pārindividuālu Absolūtu — ja ne uz dievu vai zelta teļu, tad vismaz uz zinātni, paragrafu vai plānu. Viena ir komunistiskā, otra — mietpilsoniskā morāle. Iljenkovs vienmēr, negaidot īpašas kampaņas, bija pirmās pārstāvis. Viņš uzsvēra loģiskuma un moralitātes neatraujamību.

Grāmatas pēdējā nodaļā ir ievietoti daži paraugi no Iljenkova darbības ētikas un estētikas problēmu laukā. Diemžēl vietas nepietiek viņa darbiem personības psiholoģijā, pedagogijā, rakstiem par mākslas specifiku, produktīvo iztēli, piezīmēm par R. Vāgneru.

Domāju, ka iepazīšanās ar E. Iljenkovu, bet caur viņa darbiem arī ielūkošanās citos filozofos, vispirms Hēgeli un Marksā, attaisnosies, ja lasītājam radīsies pārliecība (ja viņam tādas vēl nav), ka domāt tiešām ir jāmacās un ka filozofija ir noderīga ne tikai eksāmenu kārtšanai vai kādu oficiāli apzīmogotu gudrības apliecību iegūšanai.

Reizēm dzirdamas žēlabas par filozofijas abstraktumu, atraulību no dzīves. Bet jāpārliecina arī, vai pati «dzīve», no kuras šī filozofija ir atrāvusies, nav pārāk abstrakta. Ko tur lai dara — tā nu cilvēks ir iekārtots, ka, skatoties citā, tas veras arī sevī pašā. Kā teicis Akvīnas Toms, ja ēzelis skatīsies spogulī, tad tas, protams, neieraudzīs eņģeli.

Māris Grinblats